

II.

מעמק עכור⁽¹⁾

„לא אשא דעי על הכבים וכזלות... יאמר אותו חסיד, אבל הלכנה, — האינם יודעים מאין היוצי שלה, הנעימות שלה? אני אערה לכם את מקורם. היא קדוש הלבנה. אנחנו משפיעים עליה. אנחנו שמחים לקראתה, מרקדים לקראתה, מברכים ומקדשים אותה, ועיכ יפה היא, ברה היא, קדושה היא...“

שירה אחרת לנמרי היא אותה של ברנר, בה הדד מסת ליל, „המלאה תוגת-עולמים ואשר המיד תחכה לאיזה דבר מה“ — הבנים הקטנים בה הם חולנים, מבמם מלא בשת ותרפה ועיניהם נמויות לארץ, פניהם מפיקים כסילות וכאוב מארץ קולם... והגדולים מתאוננים: למה נולדנו? ההגאה שאנו נהנים מן החיים... כראי והגון לחיות... אי, לו הלכנו כלנו לאברון, אבינו שבשמים!“

ונפש המשורר הצעיר הזה עצובה ביותר, עצובה היא ורואה תמיד „אותה המרירות של דחקות נוראה, של דלות שחורה, של ליאות מוחלמת, של עניות מנולת“ — „כל אשר לנגד עינו, מתכסה בענן כבוד; וכל המעונים והמשפלים, האובדים והנדחים, אשר נפגשו לו על דרכו, בימי חיי הבלו, יתיצבו כלמו לפניו נשקפים לעיניו מתוך הערפל...“

כל לבו כל המשורר הזה יפתח לפניו בודוי פעם אחת: עצבת נדאה כסתני... עצמתי את עיני ואמלא הרהורים... לא רעיונות נכבדים וכו'. לא. לבשתי ולכלמתי בפני אנשים גדולים, לא באלה זכיתי להמלא, אלא בהרהורים... הרהורי איש לא למד, הרהורים עפים באויר ומרפפים באין סוף, צועקים מרה, חודרים ומועזים, בוקעים ונוקבים עד התהום, מעינים ומנקרים באשפה מעללי איש וכו', שוקעים בנהרי הזעה, הדמעות והדם השוטפים מחברנו בשעת אשרנו, מבקרים ומנתחים את החיים הנרקבים עם כל הגזלה, הסכלות, הפעויות והשקר שבהם ושואלים: הוי מה כל אלה? מה? — מתי, מתי, הוי מתי נהיה לאחרים, לחדשים? — מתי תכלה כל הרשעה כעשן?

וכל החיים, אשר יתאר, קורע את לבבנו, כל האנשים אשר יציג לפנינו, הם מוכים ומעונים, סובלים ונדחים, גולים וסורים, בכל, בכל „ערפלי אפל וחשך בלול“; בכל, בכל רוחות לא-מהורות מנשבות ומתאמצות לכבות את נר התמיד הרועד והשוקע מרפיון אונים“.

בכל, בכל יד המשורר תהיה בנו, אוחזת אותנו בציצת ראשנו והסחב אותנו לעמק עכור, למקום האנחות והסבלון. — —

והאנחות בעצמן כבריות גמורות עוברות לפנינו, חיות לפנינו, נגלות ונעלמות, נגלות ונעלמות. — — —

„לפרקים תפריע רק הברת רבונו של עולם!“ את הדומיה שבכית; והקול הזה, יוצא בשברון מתנים, עולה ושוטה כרגע באויר, כמו יבקש לו לב או, למצער, דבר אחר לנקב... וכהרף עין הוא אובד ולא ישאיר אחריו כל זכר קל: הוא מובע במרחביה דהאי עלבא, מקור האנחות והקולות דהאי מינא...“

(¹) נזורים ורשימות מאת י. ה. ברנר, הולאת תושיה, ורשא תרס"א.

ועוד הפעם יודעו אותו משורר וכל חושי יתקוממו בו: „האמנם? — הוא שואל — רבנו של עולם, האמנם? —

„... ולו גם אין עמדה תחת השמש, לו גם אין תכלית מסוימה לכל אלה, לו גם... לו גם... — בכל זאת... בכל זאת — האמנם? — „האמנם הבל כל אלה השעבודים, המכאובים והיסורים האיומים, שבהם רוחשים כתולעים כל הבריות והיצורים כקמץ כגורל...“

„מאחורי צל החיים — הוא מקונן — צל מעשים, צל אנשים; ולפני — חשכה שבאורה וצללים. צללים, צללים... הרי עולמו של הקדוש ברוך הוא!“

עולמו של המשורר הוא עולמו של הקב"ה. רחמים, רחמי חנינה ימלא לבו לכל החיים ולהסבלן שבחיים, להצרות והיגונים ולכל תגרת האדם, מימי היות ידי אדם באדם... הרעותי את מעשי וקפחתי את עולמי; אתם הרעוהם, אתם, אתם.

בכל פנה שיפנה. יראה רק קללת-אלהים רובצת. רק דמעת-עשוקים, רק צרות בולעות. כל היקום שבאדם, רק חשך וערפל. ערפל ותונה. רק צרות ויסורים, צרות ויסורים.

והוא ישיר אתן הצרות, הוא יעביר אתן לפנינו כמו בחזון, הוא יראה לנו, שגם עולמנו חשוך בעדנו, חשוך. חשוך. —

כל מה שהוא רואה ומתאר, הוא כל כך חזק וחי, עד שעושה רושם, למרות חסריו השוררים פה ושם, למרות נמיתו היתרה להרשיע את העליונים ולהצדיק את התחתונים.

„ואולם בנשף הזה אך החלה התופרת להרהר — וקול הילדה השתפך באניה ברעל... יאוי סמורת! — ישני, ישני! אבל הילדה לא חדלה מבכות... — העריסה נדחפה בחמה שפוכה — ישני! — אני אומרת לך, מרשעת וכו'.

— דוכה שהוא עוצמת עיניה... הקול יחלש... בידו יתברך, בודאי יש לעשות חסד... היא צועדת לשוב למלאכתה — לשוא! הקמנה נעורה... — היא מולקת את בשר הילדה בכל כח. הצעקה בוקעת וחודרת... לא אוסיף, לא אוסיף... אוי, רבנו של עולם... ישני, נשמתי, ישני, אמללתי, בתי הפצועה והעלובה, ישני... — ואולם הצפצוף, הפולח-כליות, לא יפסק אף רגע... — היא יושבת לעבוד, יהיה מה שיהיה! היא אינה מרגשת בצעקה... קרום פרוש על הכל... — צרח הילדה החולה כבר נחר — והיא לא התנודד ממקומה... ושייה קה... רק עוד הדגשה אחת נשארה לה: לו היה בנה „המויק“ ברגע הזה לנגד עיניה — היתה קודעתו כרג... ופתאום כהה אור המנורה העומדת על החלון... — והמרשעת עונגה צועקת — הותרה הרצועה... היא מתנפלת על הבריה הצנטה שבעריסה, כלביאה מורפת...

חלול הקודש נמור הוא מצד המשורר להציג אתרי החזון הגרול הזה, הממלא את כל נפשנו באימו, סחזה מול סחזה, את העלסה פני לבית ענננין האמרת: תחפזת... נבלה!... היא הבמיתה להבין... היא הרדכה בנפשה עח... היא... היא... היא התנפלה על הבריה הצנטה שבעריסה, כלביאה מורפת... הביחה, הקברה, נפל המסך. —

ברנר יודע את הנפשות, שהוא מתאר, עד הרימה התחתונה, יודע הוא הכל בבלי יודעים ובלי כונה יתרה כאצל ברשדסקי הקודם לו. על גבוריו רק לפתוח את שפתם, וכבר הם נצבים ערומים לפנינו ונגלים בכל מה שבהם. אנשיו יודעים לבטא במלה אחת כל מהות חייהם, כל מה אשר בהם; הדבור בעצמו יציג לפנינו את האנשים וחייהם. אצלו מדבר כל אחד ואחד בנוסח נפשו, בסגנון עולמי ובהבקעים שבעולמו... נקודה אחת, תג, פסוק יביעו לנו כל המית אותה הנפש וצורת אותה הנפש.

— עוד ער הנך, ידידי, אינך יכול לישן... אח... עיניך הרואות... פתחן אנכי ממבעי... כפתור נחושת יפיל עלי אימה ופחד... הוי, מה אמר ומה אספר לך, ידידי? הלא באמת כבר באה העת להתרגל לכל זאת... הא? אבל לא! בכל פ-ע-ם ופעם נעשה בשרי חרדין... ולהפך מה לעשות? אני עצמי — כמו שתחזינה עיניך — הנני... אָמ, חלש, רפה, חרש הנשבר... איני ראוי בלתי אם לאיזה שרות..."

„אי אפשר... אי-אפשר לשכח? יאמר גבורו האחרון, אסכים, אסכים... אעפי שבאמת, באמת... מה אשמה היא?... דומה.. מה אתם אומרים? היא אמנם לא עשתה כבת-ישראל... לפנים גם לא נשמעו דברים כמו אלה... עון פלילי... אי אפשר להכחיש... ואולם... הפך הדברים.. לחיות עמי? עמי? מה אתם אומרים?... הכל אמרו, כי כזאת לא תהיה לעולם... הכל... הא? והיא? בעצמה אמרה בפירוש, בפני... גם לכתחילה וגם אח"כ אמרה..."

יתר המעשיות מזה וסוזה אינם צריכים לנו עוד, כבר נדע הכל, הכל. הנה הוא בא „לעיר הגדולה לבקש איזה מקום מפלט לגופו העלוב ומנוחה לנשמתו החומאת" — „היתה השעה השניה אחרי חצות הליל. בית-הנתיבות הגדול והמרום, מואר באור יקרות, הוא מלא מפה אל פה, כל מיני בריות ויצורים: נוסעים, נודדים, פקידים, משרתים; ג'דרמים, משמים יתהלכו וזעפים מסביב; אכרים רבים טבני עם הארץ שוכבים סרוחים על הרצפה סמוך להכותלים ותרמיליהם המעוגלים למראשותיהם. לארך הבית ולרחבו שוטטים אחינו, עסקנינו, כובעיהם על פדתם ועיניהם המלאות הרהורים מסוכסכים ונדודי-עמל מהבוננות לרגעים בעיון גדול בפנקסים קטנים ויסללו בפני עצמם הברות-סדרה מקוטעות".

לת אור נפלא כזה ולראיה קולעת אל השערה אין ערך. כעבור רגעים אחדים כבר היה במעון האיש הקורא לו — בני כפר אחדים ישבו אל אחד השלחנות גלויי-ראש, ויאכלו לתיאבון פת קיבר עם דבש מהול במים רותחים — מהחדדים הפנימים נשמע קול המולה ורעם, וישער בנפשו, ששם יושבים שכורים ומתהוללים נכבדים מפקדי המסלה... על יד החלון הסמוך אל דלת הכניסה ישבה בלי נוע עלמה בלה, על ראשה מטפתת שחורה, וישיבתה היתה מוזרה, כאיש הסובל ומחכה לאיזה דבר".

כל עניה של הנשמה הזאת, דאזלת ערטילאי, מסומן בהשרטוט הקצר הזה. בדרך אנב וכלאחר יד. ספרים שלמים לא יגידו לנו יותר מאותה המטפתת השחורה... הסתו עבר. הקיץ בא וחדל. הנה ראשית השנה, שנה חדשה — שלוי עולם אך את בשרם יעננו בדשן בשם המושגים האלה; אבל להגו הכפוף, להגשמת העלובה, להאח העני, אשר ירדו בו בפרך — לזרע יעקב יהיו הימים האלה — ימים נוראים... הקבצן העולמי חרד ומתרפס, מתאנח ומתודדה, מתפנים ומתחרט, בוכה ומתחפש לשמח כדי לרמות את המקטריגים הרבים... הלב לא ידע מנוחה!"

אז יהמלאו בתי הכנסיות אנשים, יאירו בנרות, ובאורם ישמע קול ועקה גדולה וטרה: עד מתי? עד מתי תמר הגלות השחורה? —

בהאורים החברותים, יותר נכון בהנגוד החברותי, אשר מוצא המשורר הזה, נראה איזה השפעה מהמשורר הזרנגי ד. פינסקי, עולה עליו הנשפע בתאוריו הדתיים, בהשנתו את נקודת ישראל.

מה יפה היא רשימה כזאת: „בקצה העיר, במבוא אפל, בבית המדרש, ביום הכפורים, בתפלת העבודה, בשעה שהפיות נסגרים ונפתחים בו-יו נורא, הנויות החלשות המעולפות כתכריכים מתנודדות בחרדה כצללי-ליל; בשעה שהכל עומדים צופים והלכבות נמקים, רועדים קצת ומלאים ענין — בשעה שאימת-מות כהה תכסה את הכל, — בשעה מוזרה כזו היה הדבר...”

המלה „מוזרה” נותנת לכל התמונה המצוינה הזאת צבע מיוחד, צבע השירה החדשה. שירה מסתכלת בחיים האלה כבאה אל ארץ זרה. —

ואולם באותה שעה גופא, בשעת המעשה, בהשתעל החזן בכרעו לפני העמוד, ואדם דם פרץ מגרונו... היו כל העינים נמויות בשאיפה. גופים רבים כנכבדים כנרכאים נכפפו מסביב למקום, פנים הרבה התבוננו בתמהון אל התבן והקיטל המלוכלכים. — מהתרכים, אשר לעזרת הנשים, הציצו ראשים סכוסים במטפחות צחורות, והסתכלו עינים שונים ביראה — המקומות נפנו; איש איש התאמץ להרוף את רעהו ולגשת... כל רוח ימי-הבינים קא חוינן הכי, כל פחדו העצמי של ישראל. גופים רבים נכפפו, פנים הרבה התבוננו בתמהון.

„ישבתי אל אחד השלחנות הארוכים — יספר לנו גבור אחר בציורו — המכוסים בנמפי חלב רבים, אשר לפני הכירה הצחורה והחלקה — והתבוננתי. לא הרחק ממני עמדו ארונות גבוהים ורחבים, מלאים אפלת בין השמשות וכרכי ספרים עבים... מכותלי המזרח עלה אברך חסיד ובעל צדקה גדול; ואחרי הסתובבו מעט בהצנע לכת מסביב עני הנן שישב טימיני, התיצב רגע והקע לידו בהסתר, כביכול, איזה ממבע ונפנה לאחוריו כמין העמדה-פנים משונה, כאילו לא עשה כל מעשה טוב כלל...”

נפלא הוא התאור של אותו בעל צדקה, בבחינת הצנע לכת, שבגלוי... תאור בלי כונה, בלי העמדה פנים מצד המספר. —

תום כזה לא נמצא, כאשר יתאר את „הנגוד הראשון שבלב!” והוא בעת ההיא במרם ידע את הענוים האיומים של אברן ערכין הישנים, פרם ימיל ספק ומרם יחפש” — במרם ידע הנער מדברים כאלה, גם המספר, המעביר לפנינו כל תום הנער, אינו יודע מדברים כאלה... אותם הענוים האיומים בשם, אינם משל הנער, אינם משל המספר.

עוד לאלוה מלים בדבר נתוח הספורים בעצמם: מילתא וזמרתא, חלל, מצוה, בנשף, בריה-עלובה — שפת המשורר קשה ומתהלכת ככבדות, גם נשימתו כבדה. — המלים הלועזים: מונלוגיה, אבממטיה, אממוספירה וכו' ששמורים הם אצלו בלי ספק מאותה אממוספירה — לדבר בלשונו — של הבלשנות של שמות בספרתנו, עושים בנו ירמית. שרי ליה מארית!